

ДУРНОВ Є.С., кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 351.7

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ЖАНДАРМЕРІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ЗОУНР)

Розглянуто деякі питання організаційно-правового забезпечення діяльності Державної жандармерії Західноукраїнської Народної Республіки.

Ключові слова: жандармерія, Західноукраїнська Народна Республіка, організаційно-правове забезпечення

Рассматриваются некоторые вопросы организационно-правового обеспечения деятельности Государственной жандармерии Западноукраинской Народной Республики.

Ключевые слова: жандармерия, Западноукраинская Народная Республика, организационно-правовое обеспечение

Considered some issues of organization and legal support of the State Gendarmery of The West Ukrainian People's Republic.

Keywords: gendarmery, West Ukrainian People's Republic, organizational-legal maintenance

Питання подальшого вдосконалення правового забезпечення діяльності міліції України є надзвичайно актуальним на сучасному етапі державотворення. Отже, дослідження правових засад організації та діяльності української міліції на різних етапах державотворення становить інтерес не тільки з погляду історії держави та права України, а є надзвичайно актуальним і з точки зору проведення започаткованого керівництвом МВС України реформування міліції.

Жодна країна світу не може стабільно функціонувати без чітко налагодженої системи правоохоронних органів. Тому проблема створення правових засад організації та діяльності цих органів, зокрема міліції/поліції, є одним із пріоритетних завдань, які вирішують органи влади в будь-якій державі. Не стали винятком у цьому питанні й вищі органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (ЗОУНР).

Дослідженням історико-правових проблем розбудови органів внутрішніх справ Західноукраїнської Народної Республіки займалися такі науковці, як О.А. Гавриленко, В.А. Довбня, В.Л. Ортинський, П.П. Михайленко, С.А. Макарич, В.С. Сідак, В.А. Чехович, В.М. Чисніков, О.Н. Ярмиш та ін.

Однак ці дослідження переважно стосувались висвітлення загальноісторичних питань, пов'язаних із розбудовою правоохоронних органів. У даній же статті основну увагу присвячено дослідженню особливостей правового регулювання діяльності Державної жандармерії, проблемі успадкування правових норм попередніх держав, що існували на окреслених територіях України. Саме цим і визначається наукова новизна цієї праці.

Західноукраїнська Народна Республіка, а з січня 1919 р. – ЗОУНР (Західна Область Української Народної Республіки) виникла після розпаду Австро-Угорської імперії на території західних областей України, що входили до її складу.

Зволікання австрійських властей з передачею влади у новоствореній республіці Українській Національній Раді, що була утворена у Львові 18 жовтня 1918 р. на зборах усіх українських депутатів австрійського парламенту, українських членів галицького і буковинського сеймів, представників політичних партій, духовництва та студентства, призвело до взяття влади у Львові збройним шляхом 1 листопада 1918 р. [1].

Повстання почалося у Львові о 4 годині ранку. Вже незабаром до штабу повстання стали надходити повідомлення про оволодіння українськими збройними загонами важливими об'єктами міста. Так, загін із 75 вояків оволодів намісництвом та інтернував австрійського намісника. Інший загін з 14 старшин та 180 жовніврів оволодів міською ратушею. Були зайняті та взяті під охорону військова комендатура, вокзал, головний поштамт, Австро-Угорський банк, військові казарми та склади, карні заклади, Кадетська школа й низка інших об'єктів. На вежі ратуші було піднято український синьо-жовтий прапор, який символізував перемогу повстання [2, с. 51-52].

У правових актах, виданих Українською Національною Радою, встановлювалось, що саме їй належить найвища влада в державі, а також зазначалося, що до створення власного зако-

нодавства на території країни залишається чинним австрійське законодавство, якщо воно не суперечить актам нової влади.

9 листопада 1918 р. був сформований уряд ЗУНР – Державний Секретаріат, який очолив Кость Левицький (державний і громадський діяч, дійсний та почесний член Наукового товариства імені Шевченка, почесний член товариства «Просвіта»). Народився 18 листопада 1859 р. в містечку Тисмениця, нині місто Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священика. Після проголошення Західноукраїнської Народної Республіки обраний Українською Національною Радою першим главою її уряду – Державного секретаріату ЗУНР [3, с. 87-88]. На початковому етапі до Державного Секретаріату увійшло 14 галузевих секретарств (міністерств), але вже наприкінці листопада 1918 р. їх кількість було скорочено до десяти. До складу уряду увійшло й відомство внутрішніх справ, яке в період з 11 листопада 1918 р. до 4 січня 1919 р. очолював державний секретар внутрішніх справ Льонгін Цегельський (громадський та політичний діяч, правник. Народився 29 серпня 1875 р. в м. Кам'янка-Бузька Львівської області. Державний секретар внутрішніх справ у першому складі уряду ЗУНР. Займався формуванням місцевих органів влади і правопорядку (жандармерії та міліції)) [4, с. 347]. Про те, що цьому відомству приділялася особлива увага, свідчить той факт, що у списку державних секретарів першим було названо саме керівника Державного секретарства внутрішніх справ [5].

У період з 4 січня до 9 червня 1919 р. Державним секретарем внутрішніх справ ЗУНР (ЗОУНР) був Іван Макух (правник, громадський і політичний діяч. Народився в с. Дорожів, нині с. Верхній Дорожів Дрогобицького району Львівської області. У другому складі уряду ЗУНР (1919 р.) обіймав посаду Державного секретаря внутрішніх справ. У липні цього ж року разом з керівництвом ЗУНР перейшов на Велику Україну) [6, с. 462-463]. У червні 1919 р., зважаючи на катастрофічний стан на фронті, вся влада в республіці була передана диктаторові Євгену Петрушевичу (юрист і громадсько-політичний діяч. Народився 3 квітня 1863 р. в м. Буськ, нині місто Львівської області. 4 січня 1919 р. його було обрано президентом Західноукраїнської Національної Ради (фактично – президентом ЗУНР). Після проголошення Акту злуки ЗУНР і УНР, згідно з рішенням Трудового конгресу України, став шостим членом Директорії УНР. 9 червня 1919 р. рішенням Української Національної Ради і Державного секретаріату ЗУНР призначений уповноваженим диктатором Західної області УНР), який для управління країною створив уряд головноуповноважених. Головноуповноваженим Диктатора з внутрішніх справ було призначено Сидіра Голубовича (громадський і політичний діяч, юрист за фахом, працював адвокатом на Тернопільщині. У 20–30-і рр. брав активну участь у суспільно-політичному житті Галичини), який перебував на цій посаді з 9 червня 1919 р. до 25 липня 1920 р. [7, с. 612].

Але часу для налагодження роботи в мирних умовах уряду ЗУНР відведено не було. Вже 1 листопада 1918 р. стало зрозуміло, що польське населення Львова віддавати владу українцям не збирається. У цей же день було утворено Польський народний комітет для боротьби з українською владою, і розпочалися бої між польськими та українськими військовими формуваннями. Тому першочергові заходи були спрямовані на розбудову українських Збройних сил – Української Галицької армії (УГА).

Однак ЗУНР, як і будь-яка країна, не могла існувати без власних правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ. Специфікою їх створення було те, що вони формувалися відповідно до вимог воєнного стану в державі.

Після проголошення ЗУНР, зважаючи на ліквідацію колишніх органів влади, зокрема поліції, для охорони правопорядку в багатьох населених пунктах за ініціативою місцевих комісарів почалося створення загонів народної міліції як органів самооборони населення, що формувались на добровільних засадах. Утворення народної міліції у перші листопадові дні відбувалося переважно стихійно. Її організація та функції не були чітко регламентовані державою [5, с. 26]. Але зважаючи на те, що діяльність міліції не суперечила діяльності жандармерії, її створення не заборонялось жодним правовим актом. Згодом частину відділів міліції було реорганізовано у жандармські. Навесні 1919 р. загальна чисельність народної міліції становила близько 3 тис. осіб. Проте це були недержавні інституції, які не могли забезпечити лад на всій території ЗУНР [8, с. 37]. Тому Українська Національна Рада – вищий орган законодавчої влади ЗУНР – 6 листопада 1918 р. ухвалила рішення про створення Корпусу державної жандармерії.

Слід зазначити, що у перші дні повстання (так званого Листопадового зриву) формування української жандармерії відбувалося переважно стихійно, часто на розсуд новоствореної

місцевої адміністрації, та супроводжувалось роззброєнням австрійських жандармських відділень та їх українізацією. Тому з метою впорядкування створення української Державної жандармерії (на матеріальній базі розпущеної австрійської жандармерії) керівництвом ЗУНР було ухвалено низку нормативних актів [9, с. 82-83].

Правовою підставою діяльності Корпусу державної жандармерії на початковому етапі існування став «Закон про жандармерію» колишньої Австро-Угорщини від 25 грудня 1894 р., який називав її «чисто військовим вартовим корпусом», що «удержував лад, дбав про прилюдну безпеку та беріг життя та майно громадян». Згідно з цим документом Державна жандармерія в питаннях бойової підготовки, добору і вишколення командних кадрів, оперативного керівництва тощо підпорядковувалась Державному секретаріату військових справ [10, с. 425]. Першим комендантом української жандармерії було призначено отамана Л. Индишевського.

На початку лютого новим комендантом Державної жандармерії став підполковник О. Красіцький, який був досвідченим жандармським старшиною. З його призначенням розпочалась швидка реорганізація корпусу, яка була проведена згідно з ухваленням Українською Національною Радою Законом про жандармерію від 15 лютого 1919 р. Було замінено на керівних посадах непрофесійних старшин вишколеними старшинами-українцями. Крім цього, призначено на керівні посади досвідчених жандармів інших національностей, які виявили бажання прислужитися уряду ЗУНР і склали присягу на вірність Українській Національній Раді. Новий комендант навів порядок і серед «народної міліції» в селах. Вже наприкінці лютого завдяки старанням О. Красіцького було укомплектовано досвідченими, професійними кадрами 17 з 23 повітових відділів жандармерії. Щодо служби публічної безпеки жандармерія підпорядковувалась повітовим комісарам, по службовій лінії – командуванню жандармерії, а як останній інстанції в усіх справах – Державному секретаріату внутрішніх справ ЗОУНР. Законом визначалася структура органів Державної жандармерії, встановлювалися строк служби, який мав становити не менше чотирьох років, порядок використання зброї, права та обов'язки службовців [10, с. 425]. Згідно з документом кандидат на службу в жандармерії мав бути громадянином ЗУНР, вести бездоганний спосіб життя, мати позитивні моральні якості, метку вдачу, вік від 20 до 40 років, бути неодруженим чи бездітним вдівцем, високим на зріст, фізично здоровим і розвиненим, уміти добре писати, читати і рахувати, знати державну мову і мову тієї частини неукраїнського населення, яке проживало на території, де має служити майбутній жандарм. Хоча за особливої потреби дозволявся виняток щодо вікових і сімейних обмежень [9, с. 217].

Закон передбачав соціальний захист працівників жандармерії та членів їхніх сімей. А саме: забезпечення житлом, призначення пенсій за вислугу років та у зв'язку із втратою працездатності під час служби, нарахування пенсій та разових грошових виплат вдовам і дітям жандарма у разі його загибелі під час виконання службових обов'язків [9, с. 219].

Як зазначалося вище, специфікою створення української Державної жандармерії як складової частини органів внутрішніх справ ЗУНР був її військовий устрій. Жандарми підпорядковувалися військовим дисциплінарним статутам та судочинству [10, с. 425].

Державній жандармерії були визначені такі завдання: охорона громадської безпеки, боротьба із шпигунством і дезертирством, ведення мобілізації, охорона військового майна і комунікацій, військового тилу, проведення ремонту шляхів та реквізиції в інтересах галицької армії.

Отже, діяльність Державної жандармерії була чітко регламентована чинним законодавством. Було визначено і порядок застосування зброї працівниками жандармерії. Так, під час несення служби працівник жандармерії мав право застосувати зброю у випадках «конечної оборони»: якщо виникала потреба відбити напад на жандарма чи інших осіб і нападник загрожував їхньому життю; якщо особа при затриманні чинила опір; якщо небезпечний злочинець намагався втекти, а іншого способу для його затримання не було.

Для загального керування справами жандармерії при Державному секретаріаті внутрішніх справ було утворено «6 відділ жандармерії і поліції», який очолив отаман Ю. Волощук.

Видатки на організацію та утримання жандармерії покладалися на державу. Вони мали бути враховані у бюджеті Державного секретаріату внутрішніх справ.

Визначення загальної чисельності Державної жандармерії належало до компетенції Державного секретаря внутрішніх справ, а чисельності окремих станиць – комендантів жандармерії разом з державними повітовими комісарами. Навесні 1919 р. в жандармерії проходили службу 6 булавних старшин, 25 сотників і хорунжих, 1000 жандармів і 4000 пробних жандармів (пробними називали

жандармів, які ще проходили спеціальну підготовку – вишкіл) [5, с. 27].

Територіально Державна жандармерія поділялася на 23 відділи. У її структурі були окружні та повітові команди, міські та сільські станиці [11, с. 91-92].

Питанню підготовки кадрів приділялася значна увага. Так, у Станіславі (нині – Івано-Франківськ) діяла жандармська школа, де проходили навчання переважно військовослужбовці, які виявили бажання продовжувати службу в формуваннях жандармерії [9, с. 218].

Після встановлення у червні 1919 р. в ЗОУНР диктатури Державну жандармерію було підпорядковано Начальній команді Галицької Армії, а згодом перепідпорядковано Військовій канцелярії Диктатора.

Невдовзі після створення ЗУНР–ЗОУНР зазнала військових ударів з боку Польщі, Румунії і Чехословаччини. Більшу частину країни окупували іноземні війська. Станом на середину 1919 р. ситуація стала критичною. Контрнаступи армії приносили лише тимчасові успіхи, але кардинально ситуації не покращували.

У липні 1919 р. уряд ЗОУНР та Галицька Армія під натиском польського війська вимушені були перейти на територію Наддніпрянської України. Разом з ними територію ЗОУНР залишили й правоохоронні структури, зокрема й Державна жандармерія.

Перед згаданим переходом на територію Наддніпрянської України Державна жандармерія нараховувала 31 старшину (офіцера), 1000 професійних жандармів, 400 пробних (стажистів) та 3000 міліціонерів. Після переходу уряду ЗОУНР та Галицької Армії за Збруч Державна жандармерія була перейменована у «Народну Сторожу». Зміна назви була вимушеною – щоб назвою «жандармерія» не нагадувати населенню колишній каральний орган Російської імперії. На цьому етапі Народна Сторожа складалася з восьми відділів, працівники яких несли службу безпеки та допоміжну військову службу в районах розташування УГА. У прифронтових смугах під час загального відступу Народна Сторожа виконувала військово-поліцейські функції, а часто і закривала окремі ділянки фронту [5, с. 26].

Восени 1919 р., після втрати Армією УНР під натиском більшовицьких військових частин майже усієї території країни, уряд ЗОУНР виїхав до Відня. Підрозділи Народної Сторожи було передано у військово підпорядкування, які поповнили підрозділи галицької армії, а з жандармів було утворено окремий 8-й відділ, який дислокувався у м. Бар.

Невдовзі державні структури ЗУНР, зокрема й органи внутрішніх справ, було ліквідовано.

Список використаної літератури:

1. Чехович В.А. Західноукраїнська Народна Республіка // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К., 1999. – Т. 2. – С. 545-546.
2. Макарич С.А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів, 1997.
3. Андрусак Т.Г. Левицький Кость Антонович // Енциклопедія Історії України: В 10 т. / Редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін. – К., 2009. – Т. 6. – С. 87-88.
4. Чисніков В.М. Цегельський Льонгин Михайлович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К., 2004. – Т. 6. – С. 347.
5. Михайленко П.П., Довбня В.А. Державна жандармерія та народна міліція ЗУНР (ЗОУНР) (листопад 1918 р. – 1919 р.) // Іменем Закону. – 2007. – № 27. – С. 26-27.
6. Гуцал П.З. Макух Іван Ілліч // Енциклопедія Історії України: В 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К., 2009. – Т. 6. – С. 462-463.
7. Горбатенко В.П., Чисніков В.М. Голубович Сидір // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К., 1998. – Т. 1. – С. 612.
8. Довбня В. Органи охорони правопорядку Західноукраїнської Народної Республіки // Міліція України. – 2008. – № 11-12. – С. 36-37.
9. Ортинський В.Л. Силлові структури Західноукраїнської Народної Республіки. – Львів, 2004.
10. Гавриленко О.А., Ярмиш О.Н. Жандармерія Західноукраїнської Республіки // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К., 1998. – Т. 2. – С. 425.
11. Сідак В.С. Державна жандармерія // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К., 1999. – Т. 2. – С. 91-92.

Надійшла до редакції 21.01.2011

